

Keywords: information society, digital society, digitalization, information and communication technologies, politics, digital transformation, EU digital agenda, digital state, information security, personal data, e-democracy, e-justice, e-mediation, E-Europe 2020, E-Europe Ukraine 2020, Electronic Poland.

<https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series22.2020.27.12>

УДК 316.485.26:316.77(477)(470+571)

Сухраков А. С.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

У статті окреслені сучасні виклики російсько-української інформаційної війни та її особливості. Перелічені форми ведення інформаційної війни та її роль у російсько-українських відносинах. Окреслено феномен російської інформаційної агресії в Україні до початку військових дій в Криму та на Донбасі. Озвучені перші тенденції інформаційних утисків на території півострова Крим. Розглянуті суспільно-політичні відносини в Україні у контексті актуальних інформаційних викликів, інформаційних асиметрій у висвітленні політичних відносин і процесів сучасності. Особливу увагу приділено пошуку механізмів протидії сучасній інформаційній війні з урахуванням появи на теренах України суб'єктів інформаційного впливу та громадян, які поділяють тези російського походження. Наголошено, що в Україні зафіксовано збільшення кількості прихильників медіа, які діють в інтересах іншої держави, а також, що Росія має широкую програму по дезінформації на міжнародному рівні. Запропоновано один з елементів протидії Росії в глобальному контексті – на рівні Євросоюзу та Сполучених Штатів Америки. Визначено, що однією з можливих причин ментальної агресії Росії є бажання країни-агресора створити «пояс безпеки» від країн-учасниць Північноатлантичного союзу й зберегти важелі впливу в окремих регіон України. Осмислено роль стратегічних комунікацій в рамках протидії інформаційній агресії й розвитку українського суспільства.

Ключові слова: інформаційна війна, російсько-українські відносини, ментальна агресія Росії, дезінформація, суб'єкти інформаційної діяльності, інформаційна агресія, анексія Криму, інформаційний супровід, Європейський союз, НАТО, дезінформація, стратегічні комунікації, суб'єкти інформаційного впливу, протидія російській інформаційній агресії, українське суспільство, розвиток медіа, інформаційна агресія в Україні

Російсько-українські відносини насичені інформаційною агресією та протиборством, а наше суспільство все частіше стикається з викликами саме інформаційного походження. Саме тому *актуалізується* необхідність окреслити сучасні виклики інформаційної війни між країнами, враховуючи її видозміну. Особливої уваги заслуговує визначення їх змісту, форм і технологій ведення.

Дослідження цього питання в останні роки отримали суттєвий розвиток. Особливий вклад внесли Є. Макаренко, який окреслив протидію російській інформаційній війні на міжнародній арені, А. Лукашенко, який провів аналіз механізмів російської ментальної агресії та її продовження в інформаційній площині та О. Коломієць, який вивчив проблемні питання протидії інформаційним війнам інших держав в Україні. Однак, досі невирішеним питанням залишається суть сучасних викликів російсько-української інформаційної війни.

Метою статті є чітке визначення суті сучасних тенденцій й викликів, які постають перед Україною через інформаційну війну з боку Росії.

Сьогодні існує багато визначень інформаційної війни. Нашу увагу привертає розуміння її як «форми ведення інформаційного протистояння між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними та іншими структурами), яка передбачає

проведення комплексу з нанесення шкоди інформаційній сфері конкуруючої сторони і захисту власної інформаційної сфери» [14].

Сучасний науковець-теоретик з інформаційних війн М. Лібікі визначає 7 форм ведення інформаційної війни:

- командно-управлінська (націлена на знищення каналів зв'язку між командуванням і виконавцями);
- розвідувальна (збір важливої та захист власної інформації);
- психологічна (пропаганда, інформаційна обробка населення, деморалізація);
- хакерська (диверсійні дії та атаки проти ворога шляхом створення спеціальних програм);
- економічна (інформаційна блокада й інформаційний імперіалізм);
- електронна (спрямована проти засобів електронних комунікацій: радіозв'язку, радарів, комп'ютерних мереж);
- кібервійна [10, с. 188].

Російська інформаційна агресія у наш час стала одним із відчутних факторів у суспільно-політичному житті України. Інформаційні терористи вже декілька разів змінювали тактику своїх дій, а це означає, що інформаційна експансія проти України ведеться вже досить довгий час.

Феномен російської інформаційної агресії існував задовго до трагічних подій в Криму та на Донбасі. Ще до цього інформаційне поле України було «пронизане» російськими засобами масової інформації (ЗМІ), якими так чи інакше керували адепти «руського світу», створюючи плацдарм для інформаційного супроводження майбутніх міжнародних злочинів.

У наш час російську інформаційну агресію ототожнюють із базовим поняттям інформаційної агресії як такої, виокремлюючи в ній лише деякі особливості, на кшталт розпорошеності цільової аудиторії й використання нових технологій донесення повідомлень до громадян. Як слушно зауважив Ю. Рубан, найпоширенішою назвою російської агресії, спрямованої проти свідомості, є «інформаційна війна». Проте ця назва не передає повністю її особливостей. Війна називається «інформаційною», але ведеться не лише у просторі повідомлень ЗМІ. Російські телеканали, радіо, друковані видання, що здійснюють агресію, взагалі перестали бути ЗМІ в демократичному розумінні цього поняття. Вони переважно не описують і навіть не інтерпретують події – вони їх формують [17, с. 10].

У книзі Д. Прокоф'єва «Інформаційна війна та інформаційна злочинність» наведено досить чітке визначення інформаційної війни: вона являє собою цілеспрямовані інформаційні впливи, що здійснюються суб'єктами впливу на мішені (об'єкти впливу) з використанням інформаційної зброї задля досягнення запланованої мети [16].

На думку Ю. Бабенко веденні стратегічних інформаційних війн застосовується специфічна зброя. Ця зброя не завдає фізичної шкоди, але може призвести до справжньої війни. [2]

Російські науковці та практики активно оперують поняттям «Інформаційна війна» та застосовують її інструменти у реальному житті. Так, за визначенням першого заступника директора Федерального агентства урядового зв'язку та інформації Росії В. Маркоменка, «інформаційна війна – це комплекс заходів і операцій, що провадяться в конфліктних ситуаціях, в яких інформація є водночас зброєю, ресурсом і метою» [19].

На сайті Інформаційно-аналітичного центру РНБО (<http://mediarnbo.org/>), створеному у липні 2014 р., тобто після початку агресії, прямо констатується: «Інформаційна кампанія є невід'ємною складовою агресії РФ в Україні. Тобто первинною є мета керівництва Росії ослабити Україну та залишити її у сфері свого безпосереднього впливу». Бачення фахівців центру щодо стратегії захисту незалежності таке: «Інформаційна чи комунікаційна компонента є однією з найважливіших складових загальної стратегії та не існує відокремлено від інших компонент. Це важливо для розуміння неможливості відокремлено «виграти інформаційну війну» [18].

Дослідниця А. Баровська стверджує, що перші системні ознаки інформаційних утисків з російської сторони почали з'являтися після парламентських виборів 2006 р., коли в Криму перемогу одержали політичні сили «Партія регіонів» та «Русский блок», які почали перешкоджати діяльності місцевих медіа. ЗМК, засновані кримською владою зазнавали цензури, до того ж, місцевою владою контролювалося і державне республіканське телебачення, яке формально було підпорядковане Києву. Однією з основних тенденцій українського інформаційного ринку як Криму, так і України загалом, було те, що він розвивався не як бізнес, а як ідеологічне поле битви, використовувався саме для інформаційних воєн. Так само реалізувалися у Криму і російські спецпроекти, зокрема через фінансову підтримку окремих видань, через спроби міняти засновників медіа тощо [3, с. 55].

Наприклад, Н. Кокоріна стверджує, що в 2013 р. депутат Верховної Ради автономії Ф. Мардоян, обраний від «Партії регіонів» в Сімферополі, придбав телеканал «Неаполь», телерадіокомпанію «Екран» й створив на їх технічній базі «TV FM». А в 2010 р. кримську телерадіокомпанію «ИТВ» придбав місцевий депутат О. Мельник [8].

Те, що від'єднання Криму від України було заздалегідь спланованим актом РФ, підтверджують ряд очевидних фактів, що мали місце задовго до підписання Договору про приєднання Криму до Росії 18 березня 2014 р. Анексії Криму передувала тривалий процес побудови «інформаційного каркасу» цього незаконного акту [18]. Приклади інформаційної підготовки до анексії простежуються в окремих випадках провокацій з боку російських високопосадовців, що стають особливо помітними з 2006 р. Зокрема заяви про відділення півострова лунали з боку депутатів Російської Держдуми К. Затуліна, В. Жириновського, а у 2008 р. під час урочистостей з нагоди 225-річчя Чорноморського флоту РФ у м. Севастополі мер Москви Ю. Лужков закликав порушити питання про повернення міста до складу Росії, внаслідок чого він був оголошений персоною нон-грата в Україні [3, с. 55].

Як слушно зауважив Б. Яременко, наприкінці 2016 р. на фоні відсутності в Україні державної стратегії деокупації Криму, в західних виданнях з'явилися та отримали широкий резонанс плани виходу з «українсько-російської кризи», що були запропоновані західними політиками Г. Кіссінджером, Т. Гремом та підтримані деякими українськими олігархічними колами. Всі вони в тій чи іншій мірі засновані на фактичному визнанні анексії Криму. У такій ситуації стає зрозумілим, що знайти реальні шляхи вирішення проблеми окупації та анексії Криму можна тільки у ширшому міжнародному контексті. За словами науковця, українське громадянське суспільство, політики та експерти, Україна як держава, що безпосередньо протистоїть агресії РФ, зобов'язані аргументовано пояснювати цивілізованому світу на власному драматичному досвіді, в тому числі на прикладі окупації та анексії Криму, що путінський режим націлюється на глобальний реванш за історичну поразку Радянської імперії. Цей режим будує свій антизахідний світ з іншими базовими цінностями. У цій якості сучасна Росія стає все більш схожою на утворення на кшталт ІДІЛ, як нова глобальна загроза в XXI столітті. Після анексії Криму Росія втрутилася в сирійську війну та поєднала дві регіональних «дуги конфліктів» – Середземноморську і Чорноморську – в одну «лінію фронту» від Тунісу до Донбасу [20, с. 55].

Сучасні виклики російсько-української інформаційної війни вимагають переосмислення, а в окремих випадках і розробки нових механізмів протидії іноземному впливу, який відстежується у відносинах між громадянами, їх об'єднаннями та державою. Особливо це стосується суб'єктів інформаційних відносин, які відіграють у цьому процесі одну з передових ролей.

На нашу думку, щоб зрозуміти сучасні виклики російсько-української інформаційної війни, слід звернути увагу на ЗМІ всередині країни, які діють в інтересах іншої держави. Зокрема, на збільшення їх кількості, трансформування зовнішнього вигляду й «маскування» під опозиційність до влади, реакцію на життєво-важливі теми, політичні процеси всередині України, й окреслення їх в негативному світлі. Одним з найяскравіших негативних прикладів, на нашу думку, є відкриття в Україні видання «Ехо Києва», яке позиціонує себе як незалежний інформаційно-аналітичний ресурс. Простежується схожість із російським

«Эхо Москвы», а головними суб'єктами інформаційного впливу цього видання є колишній народний депутат від «Партії регіонів» О. Бондаренко. Вона відома своїми негативними висловлюваннями на адресу Революції Гідності, а також окремих активістів часів Євромайдану.

Слушну думку щодо причин ментальної агресії Росії, яка зараз є всередині України, висловив дослідник А. Лукашенко: «Для того, щоб віднайти дієві механізми протидії російській ментальній агресії, яка втілюється у інформаційній війні, потрібно заглибитися у світогляд середньостатистичного росіянина та лідерів РФ, в рамках світоглядної парадигми яких стало можливим існування сьогоденної кризи у міжнародних відносинах. Глибинні мисленнєві структури формують так звані ментальні пласт буття як окремої людини, так і того чи іншого народу. Для того, щоб досягнути їх потрібно звернутися до усної народної творчості, легенд, казок і т.д., які передають певні коди, ментальні шаблони, стереотипи поведінки народу. Як правило, самі ці схеми (як зазначають послідовники Нової сторичної науки) не усвідомлюються їх носіями і саме тому міцно вкорінені у свідомість і складно трансформуються» [11, с. 74].

На думку О. Коломійця, головним викликом для України є бажання Росії створити на західному напрямку «пояс безпеки» від НАТО. Інформаційна ж війна покликана змінити ідентифікації українського російськомовного населення для зберігання важелів впливу [9, с. 2]. Російська експансія в Україні має очевидний характер для переважної більшості українських громадян. В умовах зниження довіри до ЗМІ та визнання переважною більшістю українців Росії стороною конфлікту, частина громадян формує мережу альтернативних, неформальних інформаційних каналів, що спрямовані на руйнування директивного мислення та некритичного сприйняття суспільно-політичних подій в Україні [5, с. 150].

Як зазначав директор соціологічної служби Центру Разумкова А. Биченко, «дедалі більше людей готові брати відповідальність на себе і діяти самостійно... на цьому етапі прогресивність і рівень розвитку суспільства випереджає прогресивність і розвиток державного апарату. І, швидше за все, суспільство підтягне рівень державного управління до своїх значно збільшених і усвідомлених потреб» [6].

Цю тенденцію до партикулярної участі в громадському житті підтверджував, зокрема, і Ю. Андрухович: «Я ж натомість дію майже винятково індивідуально. Я, можливо, теж активіст, але не громадський, а індивідуальний... Це така паралельна дипломатія, робота з громадською думкою західних країн. Ми ж так чи сяк будемо разом, тому на їхню громадську думку обов'язково треба впливати» [1]. Таким чином актуалізується важлива потреба суспільного менеджменту – позиціонування українців як консолідованої, мирної нації [2, с. 240].

Науковець А. Баровська слушно зауважила, що стратегічні комунікації спрямовані на підриг і делегітимізацію противника у спосіб набуття підтримки й визнання з боку місцевого населення, електорату своєї країни, міжнародної громадськості та усіх інших цільових груп [4, с. 148]. Сутність стратегічних комунікацій полягає в тому, що сформульовані для різних цільових аудиторій месиджі не конфліктують один з одним.

На думку Є. Макаренко, Росія має широку програму з дезінформації щодо України на міжнародному рівні. Саме тому ЄС та країни-члени організації, на погляд наднаціональних інститутів ЄС, мають об'єднати зусилля на рівні постійного співробітництва установ, аналітичних центрів і дослідницьких інституцій Європи щодо надання правдивої інформації про конфлікт в Україні [12, с. 29].

Як висновок слід зазначити, що сучасні виклики російсько-української війни трансформувалися й відійшли від початкових цілей. Це підтверджується зростаючою кількістю прихильників російської версії подій в Україні. Одним з найбільших викликів сьогодення є неприхована й агресивна діяльність різних суб'єктів інформаційної активності, які шукають прибічників серед простих українців. Первісною ціллю було закріплення в думках українців альтернативної версії подій на Євромайдані, доказом чого є діяльність місцевих ЗМІ в анексованому Криму перед проведенням незаконного референдуму. Зараз же

метою є активне розповсюдження негативного ставлення до подій на Майдані, реабілітація тодішньої політичної еліти, підтвердженням чого є повернення її частини в Україну й «захоплення» медійного поля. Крім того, занепокоєння викликає нинішній склад Верховної Ради, де збільшилася кількість проросійсько-налаштованих парламентарів. Це дає їм змогу ще більше впливати на діяльність верховного законодавчого органу України.

Перспективи дослідження полягають у тому, що в цьому розрізі актуалізується пошук законних механізмів протидії інформаційній окупації усієї України й винайденні тези відповідей на російські штампи, які розповсюджуються відносно подій на Майдані та нинішніх дій української влади. Також назріває питання розробки нової стратегії протидії проросійсько-налаштованим суб'єктам політики., зокрема – ідентифікація зловживання маркерами демократії й опозиційності, що використовується для впровадження політики затягування й відкладання голосування за важливі законопроекти.

Використана література:

1. Андрухович Ю. Конфлікт на Донбасі – це насправді війна культур. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2015/03/2/190102> (дата звертання: 02.12.2019)
2. Бабенко Ю. Інформаційна війна – зброя масового знищення. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/04/20/4399050> (дата звертання: 02.12.2019)
3. Баровська А Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналіт. доп. К. : НІСД, 2016. 109 с.
4. Баровська А. В. Стратегічні комунікації: досвід НАТО. Стратегічні пріоритети. 2015. № 1. С. 147-152.
5. Бевз, Т.А. Донбас у системі інформаційної безпеки держави: зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою : аналітична доповідь. К. : ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. С. 150-151.
6. Биченко А. Відмінності між Заходом і Сходом України поступово позначаються. Центр Разумкова. URL: http://life.pravda.com.ua/person/2015/03/2/190102/view_print/http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=1240 (дата звертання: 02.12.2019)
7. Зорич О. О. Громадський досвід протидії антиукраїнській інформаційній війні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. 2015. Випуск 3. С. 237-247.
8. Кокоркіна Н. «Хозяева крымских медиа»: кто стоит за крымскими информагентствами». Центр журналістських розслідувань. URL: <https://investigator.org.ua/articles/102918> (дата звертання: 02.03.2020)
9. Коломієць О.В. Проблемні питання протидії інформаційним війнам інших держав в Україні // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»: матеріали конференції, 2019. Випуск №21. С. 2-3.
10. Кудрявцева Н.А., Павліченко О.О, Рубльова Р.І. Роль гуманітарних дисциплін у формуванні протидії інформаційно-психологічному впливу. Сучасна війна: гуманітарний аспект. 2017. С. 187-190.
11. Лукашенко А.І. Ментальні структури агресора в інформаційній війні на прикладі Російської Федерації: погляд із минулого в сучасність, виклики західному суспільству // Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 144(3). С. 72-75.
12. Макаренко Є.А. Протидія російській пропаганді на міжнародній арені: європейський вимір // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Деокупація і реінтеграція інформаційного простору Криму». 2019. С. 29-30.
13. Пахнін М. Л. Принципи, завдання та інструменти державної інформаційної політики України в сучасних умовах // Теорія та практика державного управління, 2014. Випуск 3. С. 87-95.
14. Пашков М. Російська інформаційна експансія: український плацдарм. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_Information_Warfare_ukr.pdf (дата звернення: 03.12.2019)

15. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України: Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28.04.2014. Офіційний вісник Президента України від 28.04.2014. №16. (дата звернення: 03.12.2019)
16. Прокоф'єва Д.М. Інформаційна війна та інформаційна злочинність. URL: <http://www.crime-research.iatp.org.ua/library/Prokor.htm> (дата звернення: 03.12.2019)
17. Рубан Ю. Стратегія гуманітарної безпеки України у контексті гібридної війни. Журнал «Права людини», 2008. Випуск 30. С. 10-11.
18. Соловійов С. Г. Теоретичні засади інформаційної оборони // Державне будівництво. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2015_1_8 (дата звернення: 02.12.2019)
19. Фомін О. Сутність поняття «інформаційна безпека» // Синтез. 2003. URL: defpol.org.ua/site/index.php/en/publikaci/doc_download/25 (дата звернення: 03.12.2019)
20. Яременко Б. В. Окупований Крим в умовах санкцій і блокади в 2014 – 2016 роках. Щорічна доповідь Фонду «Майдан закордонних справ». К.: 2017. С. 12-13.

Suhrakov A. Modern Challenges of the Russian-Ukrainian Information War

The article considers the current challenges of the Russian-Ukrainian information war and its features. 7 forms of information warfare and its role in Russian-Ukrainian relations are described. The phenomenon of Russian information aggression in Ukraine before the beginning of military operations in the Crimea and the Donbas is outlined. The first trends of information harassment on the territory of the Crimea Peninsula are announced. The article considers social and political relations in Ukraine in the context of current information challenges, information asymmetries in the coverage of political relations and processes of modernity. Special attention is paid to the search for mechanisms to counteract the modern information war, taking into account the appearance of subjects of information influence on the territory of Ukraine and citizens who share theses of Russian origin. It was noted that in Ukraine there was an increase in the number of media supporters who act in the interests of another state, and that Russia has a broad program of disinformation at the international level. One of the elements of countering Russia in the global context – at the level of the European Union and the United States-is proposed. It is determined that one of the possible reasons for Russia's mental aggression is the desire of the aggressor country to create a "security belt" from the member States of the North Atlantic Alliance and maintain leverage in certain regions of Ukraine. The role of strategic communications in countering information aggression and the development of Ukrainian society is understood.

Keywords: information war, Russian-Ukrainian relations, Russian mental aggression, disinformation, subjects of information activity, information aggression, annexation of Crimea, information support, European Union, NATO, disinformation, strategic communications, subjects of information influence, countering Russian information aggression, Ukrainian society, media development, information aggression in Ukraine.